

The Rural Digital Divide

Internetgebruik en sociale inclusie onder ouderen

Marin Epema

Bachelorscriptie Sociale Geografie en Planologie

Begeleider: Prof.Dr. D. Strijker & mw. L.M. Kapinga

Rijksuniversiteit Groningen

15 januari 2016

**rijksuniversiteit
groningen**

faculteit ruimtelijke
wetenschappen

Samenvatting

The rural digital divide houdt in dat het verschil in internetsnelheid tussen het platteland en de stad steeds groter wordt. Plattelandsgebieden worden door marktbedrijven vaak gezien als onrendabele gebieden om te investeren in internetvoorzieningen, met alle gevolgen van dien. Plattelandsgebieden hebben de kans achter te lopen op economisch en sociaal gebied. Dit onderzoek tracht inzicht te genereren in de mate van sociale inclusie onder ouderen wonend in plattelandsgebieden en de invloed van internetsnelheid daarop. In de enquête, bestaande uit 13 enquêtevragen, zijn vragen gesteld over de waardering van de eigen internetsnelheid, over de rol die internetgebruik speelt in het dagelijks leven en over de waardering van zijn/haar sociale leven. In totaal zijn 74 enquêtes afgenomen in zowel plattelandsgebieden als in stedelijke gebieden. Met behulp van zowel beschrijvende als toetsende statistiek zijn de volgende conclusies gevonden: 1) de snelheid van het internet wordt op het platteland trager bevonden dan in de stad, 2) op het platteland heerst het gevoel door de snelheid van het internet beperkt te zijn in het betrokken zijn en betrokken blijven bij de maatschappij, 3) zowel op het platteland als in de stad geven respondenten aan veel sociale contacten te hebben, 4) eenzaamheidsgevoelens zijn dan ook zowel in de stad als op het platteland niet of nauwelijks aanwezig. Concluderend, hebben ouderen wonend op het platteland in meerdere mate te lijden onder het gevoel van sociale exclusie dan in de stad. Dit onderzoek kan aantonen dat trage internetsnelheid een rol speelt in het gevoel van sociale exclusie. Voor vervolgonderzoek is kwalitatief onderzoek noodzakelijk. Achterliggende redenen van ouderen om gebruik te maken van het internet kunnen hiermee naar voren worden gehaald, rekening houdend met de life course van de oudere.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1. Inleiding	3
1.1 Aanleiding.....	3
1.2 Probleemstelling.....	4
1.3 Opbouw thesis.....	4
2. De betekenis van internetgebruik	5
2.1 De snelheid van het internet	5
2.2 Internetgebruik in het dagelijks leven	5
2.2.1 Adaptatie van technologie door ouderen.....	5
2.3 Het sociale aspect.....	6
2.4 Het geografische en sociale aspect van internetgebruik vergeleken	6
2.5 Conceptueel model	7
3. Methodologie	8
3.1 Onderzoeksmethode	8
3.2 Theoretisch raamwerk.....	9
3.2.1 Sociale inclusie	9
3.2.2 Ouderen.....	9
3.2.3 Relatief snel en langzaam internet	9
3.3 Onderzoeklocaties	10
3.4 Dataverzameling.....	11
3.5 Data analyse	11
3.6 Ethiek.....	11
3.7 Reflectie.....	11
4. Resultaten	12
4.1 Waardering kwaliteit van de internetsnelheid	12
4.1.1 Internetsnelheid	12
4.2.1 Beperkingen door internetsnelheid.....	13
4.2 Rol van internetgebruik in het dagelijks leven.....	13
4.3 Het sociale leven en internetgebruik.....	14
4.3.1 Hoeveelheid sociale contacten	14
4.3.2 Internetgebruik en het gevoel van eenzaamheid	14
4.3.3 Internetgebruik en sociale betrokkenheid.....	15
5. Conclusie	16
6. Discussie en aanbeveling.....	17
Literatuurlijst.....	18
Bijlage.....	20

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Rondom het jaar 2000 vond er een transitie plaats naar een andere vorm van samenleving. Op sociaal, economisch, technologisch en cultureel gebied ontstond er een nieuwe samenleving, genaamd de 'network society' (Castells, 2010). Het gaat hierbij om een samenleving dat steeds meer georganiseerd is rondom communicatie via het internet en Wifi. Deze communicatie via het internet en wifi is grensoverschrijdend, daarmee wordt er bij de network society gesproken over een globaal systeem (Castells, 2010). Internetbankieren, winkelen, sociale contacten onderhouden en sociale netwerken creëren zijn voorbeelden van activiteiten die tegenwoordig via het internet plaats kunnen vinden.

De network society gaat echter gepaard met ongelijkheid. In grote delen van de wereld hebben mensen geen toegang tot het internet (Castells, 2010). Op een kleinere schaal bekeken, ondervinden stedelijke gebieden vaker voordelen van een relatief snelle internetverbinding ten opzichte van rurale gebieden (Townsend et al., 2012). Voor marktpartijen zoals telecombedrijven is het economisch vaak niet rendabel om rurale gebieden te voorzien van snel internet (Salemink & Strijker, 2012). De kloof tussen internetverbinding in rurale gebieden en stedelijke gebieden, de zogenaamde *Rural Digital Divide*, wordt daarmee steeds groter (Townsend et al., 2012). Een snelle internetnetverbinding is erg belangrijk voor onder andere de vrijetijdsindustrie, voor zorg, voor onderwijs, voor bedrijven en voor de lokale economie. De paradox is dat juist de rurale gebieden baat zouden kunnen hebben bij een snelle internetverbinding, omdat deze gebieden lastiger te bereiken zijn en relatief verder van de steden af gelegen zijn. Rurale gebieden hebben door het achterblijven op het gebied van internetverbinding de kans economisch of sociaal buitengesloten te worden (Townsend et al., 2012).

Binnen rurale gebieden zouden voornamelijk ouderen baat kunnen hebben bij een snelle internetverbinding. In tegenstelling tot jongeren, zijn ouderen vaak minder mobiel. Uit onderzoek is gebleken dat deze verminderde mobiliteit onder ouderen het gevoel van eenzaamheid versterkt (Van den Berg et al., 2015). Daarnaast is uit onderzoek gebleken dat hoe minder eenzaam ouderen zich voelen en hoe meer een ouderen zich betrokken voelen bij de maatschappij, hoe gezonder zij zich zullen voelen op zowel mentaal als fysiek gebied (Cornwell, 2009). Online communicatie zou een oplossing kunnen bieden voor ouderen om betrokken te kunnen blijven bij de maatschappij en om eenzaamheid tegen te gaan. Echter, de rol van internetsnelheid hierin is in onderzoek nog onderbelicht gebleven. In dit onderzoek zal onderzocht worden hoe internetgebruik onder ouderen bijdraagt aan het gevoel van sociale inclusie en wat de invloed van de internetsnelheid daarop is.

1.2 Probleemstelling

Er kan sprake van zijn dat ouderen wonend in rurale gebieden zich sociaal buitengesloten voelen van de maatschappij. Het doel van het onderzoek is om erachter te komen hoe internetgebruik onder ouderen bijdraagt aan het gevoel van sociale inclusie en wat de invloed van de kwaliteit van de internetverbinding hierop is. Om een antwoord te krijgen op de hoofdvraag, zullen gebieden met een relatief trage internetverbinding, te weten het platteland, vergeleken worden met gebieden met een relatief goede internetverbinding, te weten het stedelijk gebied.

De hoofdvraag luidt:

“Hoe draagt internetgebruik onder ouderen bij aan het gevoel van sociale inclusie en wat is de invloed van de kwaliteit van de internetverbinding hierop?”

Ter beantwoording van de hoofdvraag zijn drie deelvragen geformuleerd.

- Hoe wordt de kwaliteit van de internetverbinding door ouderen wonend in de stad en door ouderen wonend op het platteland gewaardeerd?
- Welke rol speelt internetgebruik het dagelijks leven van de ouderen wonend in de stad en van de ouderen wonend op het platteland?
- Hoe evalueren ouderen wonend in de stad en ouderen wonend op het platteland zijn/haar sociale leven?

1.3 Opbouw thesis

Het volgende hoofdstuk zal een aantal relevante theorieën weergeven in een theoretisch kader. In hoofdstuk 3 komt de gebruikte methodologie aan de orde. De resultaten van het onderzoek worden besproken in hoofdstuk 4 en de conclusies van het onderzoek worden besproken in hoofdstuk 5. Hoofdstuk 6 bevat de discussie en aanbeveling. De bij dit onderzoek behorende enquêtevragen zijn te vinden in de bijlage.

2. De betekenis van internetgebruik

2.1 De snelheid van het internet

In Nederland lijden momenteel voornamelijk de cottage industrie en landbouw onder een trage internetsnelheid (Salemink & Strijker, 2012). Er wordt verwacht dat in de toekomst bedrijven die diensten aanbieden aan burgers en bedrijven, zoals e-governance, e-commerce en e-health, ook zullen gaan lijden onder de verminderde internetsnelheid in rurale gebieden (Salemink & Strijker, 2012). Rurale gebieden hebben hierdoor de kans economisch en/of sociaal achter te blijven ten opzichte van stedelijke gebieden (Townsend, 2012). Uiteindelijk kan dit ten koste kunnen gaan van de leefbaarheid van het rurale gebied. Uit het voorgaande blijkt dat geografische ligging beperkingen op kan leggen omtrent internetsnelheid en de daarmee gepaarde economische en sociale ontwikkeling. Echter, niet alleen geografische ligging is hierin een bepalende factor.

2.2 Internetgebruik in het dagelijks leven

Adaptatie van internet heeft ook een sociaal component. Uit onderzoek van is gebleken dat hoe rijker je bent, hoe groter de kans dat je gebruik maakt van het internet (Kraut et al., 1999, in Agarwal et al., 2005). Ook geldt dat hoe jonger je bent, hoe groter de kans dat je gebruik maakt van het internet. Als laatste geldt dat hoe hoger iemand is opgeleid, hoe groter de kans dat diegene gebruik maakt van het internet. (Kraut et al., 1999, in Agarwal et al., 2005). Hierbij is het van belang in ogenschouw te houden dat het internetgebruik van een individu vaak inherent is aan hoe iemand anders in zijn of haar omgeving het internet gebruikt (Agarwal et al., 2005). Kortom, wanneer familie en vrienden gebruik maken van het internet, is er een grotere kans dat jij ook gebruik zult maken van het internet. Het UK online Centres (UK online Centres, 2007, in Clayton, 2012) wijzen op het belang van het feit dat men zelf kan kiezen wel of niet gebruik te maken van het internet. De motivaties die men heeft om internet te gebruiken zijn daarbij van belang, net zoals de skills die men heeft om gebruik te kunnen maken van het internet. Concluderend, beïnvloeden de sociaaleconomische posities waarin een persoon zich verkeert de kans dat het internet gebruikt zal worden (Selwyn, 2003 in Clayton, 2012).

2.2.1 Adaptatie van technologie door ouderen

Jongeren hebben een grotere kans gebruik te maken van het internet dan ouderen. Marquié (2002) onderzocht de relatie tussen vertrouwen in eigen vaardigheden met betrekking tot gebruik van internet tussen ouderen en jongeren. Op basis van het beoordelen van eigen vaardigheden op het gebied van algemene kennis en kennis op het gebied van computertechnologie, bleek dat jongeren meer vertrouwen hebben in de eigen vaardigheden als het gaat om internetgebruik. Wanneer ouderen minder vertrouwen hebben in eigen vaardigheden met betrekking tot computergebruik, dan is de kans kleiner dat deze groep gebruik zal maken van computers. (Marquié, 2002).

Over het algemeen hebben ouderen een positieve houding als het gaat om het aanleren van iets nieuws (Barnard et al., 2013). Daaraast zijn de positieve ervaringen die gepaard gaan met het implementeren van nieuwe technologieën vaak belangrijker dan de kosten die daarmee gepaard gaan (Mitzner et al., 2010).

2.3 Het sociale aspect

Ouderen hebben, ondanks dat ouderen tegenwoordig hoger opgeleid zijn, fysiek gezonder zijn en mobieler zijn dan dat ouderen vroeger waren, nog altijd een verhoogde kans om eenzaam te zijn ten opzichte van jongeren (Van den Berg et al., 2015). Dit heeft te maken met veranderingen in het sociaal netwerk naar mate mensen ouder worden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan pensioen en het verliezen van familie en vrienden door ouderdom (Van den Berg et al., 2015). Kortom, het aantal sociale contacten en de frequentie van sociaal contact van de oudere zal naar mate iemand ouder wordt af kunnen nemen. Uit onderzoek blijkt dat juist de frequentie van het aantal sociale contacten dat door ouderen wordt onderhouden negatieve effecten heeft op het gevoel van eenzaamheid. Hiermee wordt bedoeld dat hoe meer sociale contacten een individu heeft en hoe vaker een individu contact heeft met zijn sociale netwerk, hoe minder eenzaam een individu zich zal voelen (Weijs – Pereé et al., 2015).

Wellicht zou internetgebruik ervoor kunnen zorgen dat ouderen zich in mindere mate eenzaam voelen. Hage (2015) onderzocht de mate van sociale connectiviteit via online communicatiesystemen onder ouderen. Uit dit onderzoek bleek dat ouderen die gebruik maken van de mogelijkheden die het internet biedt om sociale contacten te leggen en te onderhouden, zich in mindere mate sociaal buitengesloten voelen. Daaraan moet worden toegevoegd dat de relatie tussen online communicatie en de effecten daarvan afhankelijk zijn van het individu, van de soort technologie en de sociaal-technologische context waarin de technologie is toegepast. Het niet gebruiken van online communicatie zorgt er niet meteen voor dat een individu zich sociaal buitengesloten voelt. Een van de redenen hiervoor is dat wanneer online communicatie ook niet wordt toegepast door sociale contacten van de ouderen, dan heeft online communicatie voor de oudere geen meerwaarde (Hage, 2015). Daaraan kan worden toegevoegd dat ouderen zich door gebruik te maken van online communicatie minder eenzaam voelen, doordat het ouderen de mogelijkheid biedt frequenter contact te houden met zijn/haar sociale netwerk (Burke, 2010). Concluderend, wanneer ouderen het besluit hebben genomen gebruik te maken van nieuwe technologieën, in dit geval online communicatie, dan kan dat ervoor zorgen dat het gevoel van sociale inclusie toeneemt.

Het is belangrijk toe te voegen dat de evaluatie van het eigen sociaal leven bepaalt hoe eenzaam een individu zich uiteindelijk voelt; wanneer na evaluatie van het eigen sociaal leven blijkt dat het niet heeft voldaan aan de verwachtingen die een individu had bij zijn sociale leven, dan zal het individu zich eenzaam voelen (De Jong – Gierveld & Van Tilburg 2010).

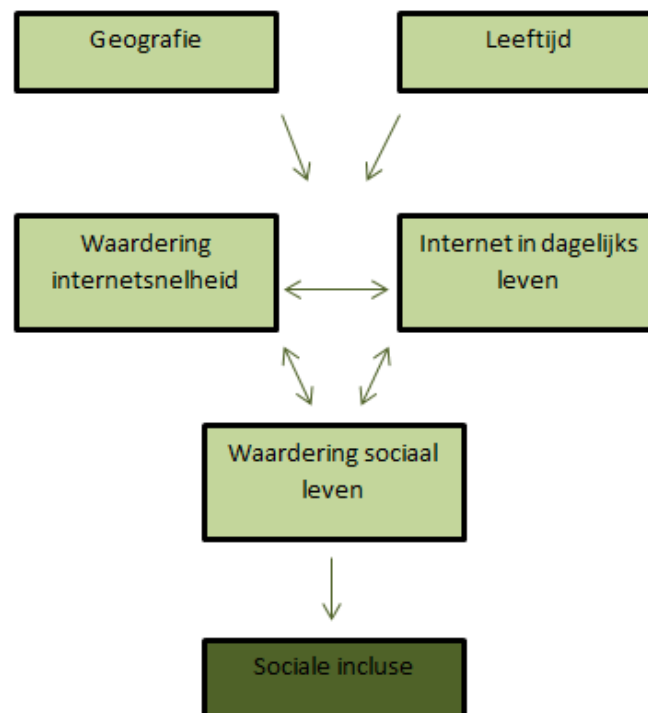
2.4 Het geografische en sociale aspect van internetgebruik vergeleken

Zowel geografische als sociale aspecten beïnvloeden de mate van internetgebruik. Deze beide aspecten kunnen ook gecombineerd plaatsvinden. Broese et al., (1999) onderzocht het verschil in het gevoel van eenzaamheid tussen stedelijke gebieden en rurale gebieden. Uit dit onderzoek bleek dat de vergelijking in gevoel van eenzaamheid tussen ouderen wonend in rurale gebieden en stedelijke gebieden doorgaans negatief uitvalt voor stedelijke gebieden (Broese et al., 1999). Echter, is ook gebleken dat verschillen in gevoel van eenzaamheid onder ouderen tussen stedelijke gebieden en rurale gebieden minder groot waren wanneer rekening werd gehouden met aspecten zoals een persoonlijk relatienetwerk in nabijheid van de oudere. Namelijk, niet het wonen in de stad of het platteland op zich, maar de mogelijkheid die de oudere heeft om aldaar sociale contacten te realiseren is van belang (Verheij et al., 1998, in Broese et al., 1999)

In eerste instantie zou verwacht kunnen worden dat men zich op het platteland eenzamer voelt dan in de stad. Een lager inwonertal in rurale gebieden zorgt ervoor dat men in theorie minder sociale contacten zou kunnen hebben dan in stedelijke gebieden, waar het inwonertal hoger ligt. Echter, uit onderzoek blijkt dat sociale contacten van inwoners van rurale gebieden vaker dichterbij wonen dan sociale contacten van inwoners in de stad. Uit ditzelfde onderzoek blijkt dat inwoners van rurale gebieden dan ook minder gebruik maken van online communicatie (Gilbert et al., 2010).

2.5 Conceptueel model

In dit onderzoek komt het sociale aspect samen met het geografische en deomografische aspect. De samenhang van de theorie over de sociale, geografische en demografische aspecten van internetgebruik en internetsnelheid wordt weergegeven in het onderstaande conceptueel model.

Figuur 1: Conceptueel mode

3. Methodologie

3.1 Onderzoeksmethode

Het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken in welke mate internetsnelheid het gevoel van sociale inclusie beïnvloedt onder ouderen. Daarbij is het van belang het volgende te weten: 1) hoe ouderen de snelheid van hun internetverbinding waarderen, 2) welke rol internetgebruik speelt in het dagelijks leven van de oudere en 3) hoe ouderen hun eigen sociale leven waarderen.

Middels een enquête is getracht antwoord te geven op de hoofdvraag van dit onderzoek. Het enquêteren biedt als voordeel dat het de mening en het gevoel van een grote groep mensen weergeeft. Het is daarnaast minder tijdrovend en levert op een snelle manier veel data op (Clifford et al., 2012). Voor het grote deel van de enquêtevragen is de Likertschaal gebruikt. De 5-punts Likertschaal beperkt het aantal antwoordmogelijkheden op een duidelijke en overzichtelijke manier. Het uitvoeren van statistische analyses wordt door deze 5-punts Likertschaal vergemakkelijkt en daarnaast wordt de respondent de mogelijkheid gegeven een middelste optie te kiezen (Clifford et al., 2013). De enquête die gebruikt is voor dit onderzoek is opgedeeld in drie onderwerpen. Deze drie onderwerpen komen overeen met de deelvragen die gelden voor dit onderzoek. In het onderstaande schema is per deelvraag te zien welke enquêtevragen gesteld zijn.

Deelvraag	Enquêtevraag
Hoe wordt de kwaliteit van de internetverbinding door ouderen wonend in de stad en op het platteland gewaardeerd?	<ul style="list-style-type: none">- Ervaring snelheid van de internetverbinding- Beperkingen door internetsnelheid
Welke rol speelt internetgebruik in het dagelijks leven van ouderen wonend in de stad en op het platteland?	<ul style="list-style-type: none">- Hoeveel uur per dag wordt besteed aan sociale contacten- Hoeveel uur per dag wordt besteed aan online communicatie
Hoe waarderen ouderen wonend in de stad en ouderen wonend op het platteland zijn/haar sociale leven?	<ul style="list-style-type: none">- Internetgebruik en vermindering eenzaamheid- Internetgebruik en sociale betrokkenheid bij de maatschappij- Hoeveelheid sociale contacten- Gevoel van eenzaamheid

Figuur 2: schematisch overzicht deelvragen en enquêtevragen

Voor dit onderzoek is ervoor gekozen zowel onderzoek te verrichten in plattelandsgebieden als in stedelijke gebieden. Daarnaast zijn twee leeftijdsgroepen onderscheiden in dit onderzoek, te weten: 55 of 55+ en 55-.

3.2 Theoretisch raamwerk

3.2.1 Sociale inclusie

Het begrip sociale inclusie zal in dit onderzoek veel gebruikt worden. In dit onderzoek wordt met sociale inclusie het volgende bedoeld: sociale exclusie kan voorkomen op de volgende gebieden: financiële status, toegang tot financiële voorzieningen, werk, zorg, educatie, familiebanden, lokale omgeving en op het gebied van sociaal kapitaal en sociale netwerken. Sociale inclusie staat vervolgens voor het bieden van kansen aan individuen om jezelf te kunnen redden (Clayton, 2012). Dit onderzoek richt zich op het gevoel van sociale inclusie in de vorm van het gevoel te hebben betrokken te zijn bij de maatschappij, in de zin van kennis te hebben van hetgeen dat gaande is in de maatschappij. Daarnaast omvat het begrip sociale inclusie in dit onderzoek het gevoel van eenzaamheid. Het begrip eenzaamheid an sich wordt in dit onderzoek niet omschreven. Hiervoor is gekozen, omdat eenzaamheid over een gevoel gaat. De interpretatie van het begrip eenzaamheid is daarom aan de respondenten zelf overgelaten.

3.2.2 Ouderen

Dit onderzoek richt zich op sociale inclusie onder ouderen. Om meer fundament te geven aan de gegeven antwoorden door ouderen, zijn de antwoorden gegeven door ouderen vergeleken met antwoorden gegeven door jongeren. De groep jongeren functioneert in dit onderzoek daarmee als controlegroep. Het onderzoek richt zich op ouderen van 55 of 55+ en individuen van jonger dan 55. Het bepalen van ouderen tot de groep 55 of 55+ en jongeren tot 55- is gebaseerd op de argumentatie van Castells (2010), waarin wordt gesteld dat de groep mensen geboren na implementatie van het internet (na 1969) en de groep geboren voor implementatie van het internet (geboren voor 1969), wellicht andere ervaringen hebben met internetgebruik. Uiteindelijk is voor dit onderzoek gekozen voor de groep geboren voor of na 1960. Uitgangspunt hierbij is dat het databestand ongeveer evenveel respondenten bevat die geboren zijn in of voor 1960 en na 1960.

3.2.3 Relatief snel en langzaam internet

De enquêtes zijn afgenomen in gebieden waar de internetsnelheid relatief goed is en waar de internetsnelheid relatief traag is. Op deze manier kunnen de twee gebieden met elkaar vergeleken worden om te achterhalen of ouderen wonend in gebieden met een relatief trage internetsnelheid het gevoel van sociale inclusie anders waarderen dan in gebieden met een relatief snelle internetsnelheid. Het bepalen van deze gebieden is gebaseerd op het rapport van Saleminck & Strijker (2012). Met gebieden met een relatief trage internetsnelheid worden gebieden bedoeld waar men geen keuze heeft uit internetaanbieders. Deze gebieden hebben vaak geen glasvezel, geen Coax, maar alleen een minder snelle ADSL verbinding via de telefoonlijn. Deze gebieden (witte gebieden) zijn voor marktpartijen niet interessant om in te investeren, omdat dit niet rendabel zou zijn. Vaak gaat het om kleinere dorpen en buurtschappen in de buitengebieden. Bij gebieden met een relatief snelle internetsnelheid gaat het daarmee om gebieden die wel rendabel zijn voor marktpartijen en waar inwoners keuze hebben uit meerdere internetvoorzieningen zoals coax en glasvezel. Vaak gaat het hierbij om stedelijke gebieden. In dit onderzoek zal als het gaat om een relatief trage internetsnelheid doorgaans gesproken worden over het platteland. Als het gaat om gebieden met een relatief hoge internetsnelheid zal doorgaans gesproken worden over de stad.

3.3 Onderzoekslocaties

Het bepalen van de locaties voor het onderzoek is uitgevoerd in drie stappen. Allereerst is zijn de locaties van telefooncentrales in Nederland bepaald (ADSL Centrale)¹. Voor telefooncentrales geldt dat hoe verder je van de telefooncentrale afgelegd bent, hoe trager het internet zal zijn. In theorie wordt vaak een buffer van twee kilometer gebruikt (Salemink & Strijker, 2012). Op basis van de informatie over de locaties van de telefooncentrales werd bepaald welke gebieden buiten de buffer van twee kilometer vielen. Hierbij moest rekening worden gehouden met het feit dat niet alle gebieden buiten deze zone perse een trage internetverbinding hebben. Ten tweede is ter verificatie van de internetsnelheid in buitengebieden van de ingestelde buffer, de FPI Fourstack Tool² van het telecombedrijf KPN gebruikt. Met deze functie kan per adres de theoretische snelheid van het internet worden bepaald. Voor het onderzoek zijn alleen de gebieden geselecteerd waar de theoretische internetsnelheid 10mbit/s of minder is. Ten derde werden de alternatieven voor internet geverifieerd. Vragen hierbij waren: is er internet aangelegd door middel van burgerinitiatieven of gemeentelijke initiatieven? Is er een Coax aanwezig? De eerste vraag werd bestudeerd door informatie op te zoeken in kranten en in het nieuws. Het tweede werd onderzocht door voor een bepaald adres buiten de buffer, met een theoretische snelheid van 10mbit/s of minder, een aanmelding te doen als klant bij Ziggo. Wanneer vervolgens door Ziggo werd vermeld dat het leveren van internet door Ziggo op dit adres niet mogelijk was, dan was duidelijk dat in dit gebied geen Coax aanwezig was. Uiteindelijk bleek per adres de theoretische internetsnelheid te verschillen. Op de onderstaande kaart zijn de verschillende theoretische internetsnelheden van Jonkerslân weergegeven. Andere plattelandsgebieden waar enquêtes zijn afgenomen, zijn: Westernieland, Eexterzandvoort en Warfhuizen. In de volgende stedelijke gebieden zijn enquêtes afgenomen: Drachten, Heerenveen, Heerlen, Almere en Maastricht.

Figuur 3: Theoretische internetsnelheden Jonkerslân. Bronnen: FPI Fourstacktool KPN, Open Streetmap, Ziggo. Toevoeging: voor alle adressen is weergegeven wat de theoretische internetsnelheden zijn. Niet alle adressen zijn geënuquêteerd, waardoor niet te achterhalen is wie mee heeft gedaan aan dit onderzoek.

¹ www.adslcentrale.nl

² <https://netco-fpi-info.fourstack.nl/>

3.4 Dataverzameling

In de gebieden met een theoretische internetsnelheid van minder dan 10 mbit/s zijn de enquêtes huis-aan-huis afgenomen. Dit om te voorkomen dat individuen die geen gebruik maakten van het internet niet buitengesloten zouden worden. In de enquête is rekening gehouden met de optie dat een individu geen gebruik maakt van het internet. Echter, geen van de respondenten maakte geen gebruik van het internet. In de stedelijke gebieden zijn de enquêtes in groepsverband afgenomen, waarbij geen overleg heeft plaatsgevonden tussen de respondenten. Ook zijn ongeveer 50% van de enquêtes in stedelijke gebieden verzameld door een enquête aan te maken via ThesisTools³. De link is via een bedrijf met een groot cursistenbestand opgestuurd naar willekeurige personen met zowel een leeftijd van 55- als 55+. Er is voor gekozen niet alle enquêtes te versturen via Thesistools. Hiervoor geldt ook dat individuen die geen gebruik maken van het internet niet buitengesloten mogen worden.

3.5 Data analyse

De analyse van de verkregen data is verricht via Microsoft Excel en SPSS. Zoals beschreven wordt in het onderzoek onderscheid gemaakt tussen het platteland en de stad en tussen jongeren en ouderen. In de dataset worden daarmee vier groepen onderscheiden. De dataset bestaat uit ratiovariabelen, nominale variabelen en ordinale variabelen. Vanwege een laag aantal respondenten per groep, is er gekozen non-parametrische toetsen uit te voeren. Voor het toetsen van nominale met ratiovariabelen zijn t-toetsen voor twee onafhankelijke steekproeven gebruikt. Om vervolgens per woongebied te toetsen of er sprake is van een verschil tussen leeftijdsgroepen is de dataset opgesplitst op woongebied, te weten het platteland en de stad. De spearman Rho toets (nominale of ordinale variabelen) of Pearson correlatietoets (interval of ratiovariabelen) is vervolgens uitgevoerd. Per woongebied is daarmee geanalyseerd of een significant verschil zichtbaar was in de gegeven antwoorden door de twee leeftijdsgroepen. Voor alle uitgevoerde toetsen is een betrouwbaarheidsinterval van 95% gehanteerd. Een uitkomst is daarmee significant wanneer $p < 0,05$.

3.6 Ethiek

De enquête bevat vragen over leeftijd, postcode en burgerlijke staat. De enquête bevat daarmee weinig persoonlijke vragen, waarmee de identiteit van de respondent lastig is te achterhalen. De antwoorden gegeven door de respondenten zijn confidentieel gebleven en worden alleen voor dit onderzoek gebruikt.

3.7 Reflectie

Twee vragen uit de enquête zijn waarschijnlijk verkeerd geïnterpreteerd door ruim 15 respondenten. Deze respondenten gaven aan de snelheid van hun internet als snel te ervaren, maar gaven aan zich wel beperkt te voelen in het online communiceren. De antwoorden zijn enigszins twijfelachtig. Deze enquêtes zijn vervolgens weggelaten uit het onderzoek en vervangen door nieuwe respondenten. In het vervolg zouden vragen nog makkelijker leesbaar moeten zijn, zodat misinterpretatie niet voorkomt. Zowel huis-aan-huis afname van enquêtes als afname via Thesistools is positief ervaren, omdat er 0% non-respons heeft plaatsgevonden. Kanttekeningen kunnen worden geplaatst bij de FPI-Fourstacktool van KPN. Het is niet duidelijk of deze tool in staat is theoretische internetsnelheden juist te onderzoeken. Echter, uit reacties van respondenten bleken deze snelheden wel te kloppen.

³ www.thesistools.com

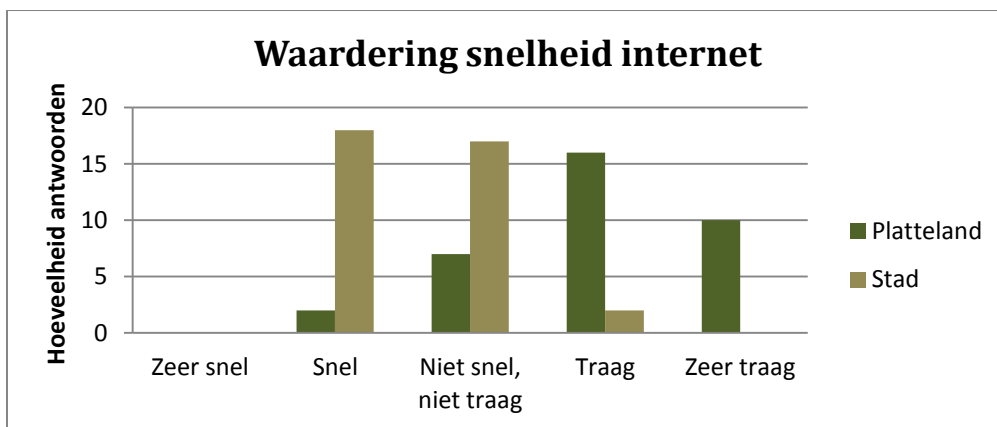
4. Resultaten

In totaal zijn 74 enquêtes verzameld. Van deze 74 respondenten zijn 39 respondenten woonachtig in stedelijke gebieden. De overige 35 respondenten zijn woonachtig in rurale gebieden. In het rurale gebied zijn 16 geënquêteerden geboren in of voor het jaar 1960, dit komt neer op 45% van de geënquêteerden. In het stedelijk gebied zijn 13 geënquêteerden geboren voor het jaar 1960, dit komt neer op ruim 33% van de geënquêteerden.

4.1 Waardering kwaliteit van de internetsnelheid

4.1.1 Internetsnelheid

In de enquête is de respondenten gevraagd aan te geven hoe snel zij hun eigen internet vinden. In het onderstaande figuur zijn de gegeven antwoorden weergegeven. Het figuur laat zien dat respondenten wonend in de stad hun internetsnelheid als sneller ervaren dan respondenten wonend op het platteland.

Figuur 4: Waardering internetsnelheid per woongebied

Voor het toetsen of er een verband is tussen woongebied en waardering van de snelheid van het internet, middels een Mann-Whitney toets, geldt de volgende nulhypothese: er is geen verband tussen de waardering van de snelheid van de internetverbinding en het woongebied van de respondent. De nulhypothese voor de Spearman-Rho toets luidt: er is per woongebied geen verband tussen de leeftijd van de respondent en de waardering van de snelheid van de internetverbinding.

De uitkomst van de Spearman-Rho toets laat voor beide woongebieden geen significante uitkomst zien. Kortom, ouderen wonend in de stad en ouderen wonend op het platteland waarderen de snelheid van het internet daarmee niet anders dan de controlegroep. De uitkomst van de Mann-Whitney toets laat zien dat er wel een verband is tussen woongebied en de waardering van de snelheid van het internet. Op het platteland wordt de snelheid van het internet als lager gewaardeerd dan in de stad. Deze uitkomst komt overeen met de bevindingen in het rapport van Salemink & Strijker (2012), waarin wordt beschreven dat plattlandsgebieden voor marktpartijen vaak niet rendabel zijn voor het investeren in snel internet. De invloed van geografische ligging op internetsnelheid wordt hiermee bevestigd.

4.2.1 Beperkingen door internetsnelheid

Uit het voorgaande blijkt dat inwoners van het platteland de snelheid van hun internet als traag waarderen. De vraag rest, voelen inwoners van plattelandsgebieden zich hierdoor beperkt? Twee elementen worden getoetst: 1) voelen respondenten zich door de internetsnelheid beperkt in het online communiceren en 2) voelen respondenten zich door de internetsnelheid beperkt in het betrokken blijven bij de maatschappij. Voor de eerste toets luidt de nulhypothese: er is geen verband tussen het woongebied en het gevoel dat de internetsnelheid beperkt in het online communiceren. De nulhypothese voor de tweede toets luidt: er is geen verband tussen woongebied en het gevoel dat de internetsnelheid beperkt in het betrokken blijven bij de maatschappij. Voor beide toetsen geldt dat de voor iedere toets uitgevoerde Spearman-Rho toets per woongebied geen verschil laat zien tussen de gegeven antwoorden door ouderen ten opzichte van de controlegroep.

De uitkomst van de eerste toets laat zien dat zowel in de stad als op het platteland, ouderen een verdeeld beeld geven: ruim 46% van de ouderen geeft aan zich niet beperkt te voelen in het online communiceren. 44% geeft aan zich door de internetsnelheid wel beperkt te voelen in het online communiceren. Echter, laat de tweede toets zien dat ouderen wonend op het platteland zich in meerdere mate door de internetsnelheid beperkt voelen in het betrokken blijven bij de maatschappij ten opzichte van ouderen wonend in de stad. Respondenten gaven aan dat het downloaden van bestanden veel tijd kost en dat het bekijken van Youtube video's nauwelijks mogelijk is. Zoals Townsend (2012) beschreef, heeft het platteland door een trage internetsnelheid de kans sociaal achter te lopen. Toegevoegd kan worden dat het verminderen van het gevoel van sociale exclusie onder ouderen door gebruik te maken van online communicatie, zoals beschreven is door Hage (2015) en Burke (2010), wellicht in mindere mate geldt op het platteland.

4.2 Rol van internetgebruik in het dagelijks leven

In deze alinea zal worden onderzocht hoe verweven internetgebruik is in het dagelijks leven van ouderen. Twee elementen zullen worden getoetst, namelijk 1) of er een verband is tussen woongebied en het aantal uren dat per dag besteed wordt aan sociale contacten en 2) of er een verband is tussen woongebied en het aantal uren dat per dag besteed wordt aan online communicatie. De nulhypothese voor t-toets één luidt: er is geen verband tussen woongebied en het aantal uren dat besteed wordt aan sociale contacten. De nulhypothese voor t-toets twee luidt: er is geen verband tussen woongebied en het aantal uren dat besteed wordt aan online communicatie.

De uitkomsten voor de twee t-toetsen laten zien dat de nulhypothese niet kunnen worden verworpen. In beide woongebieden besteedt men ongeveer hetzelfde aantal uren per dag aan sociale contacten en online communicatie. De Pearsoncorrelatie toets wijst uit dat ouderen wonend op het platteland gemiddeld minder tijd besteden (1,6 uur per dag) aan online communicatie dan de controlegroep (2,5 uur per dag).

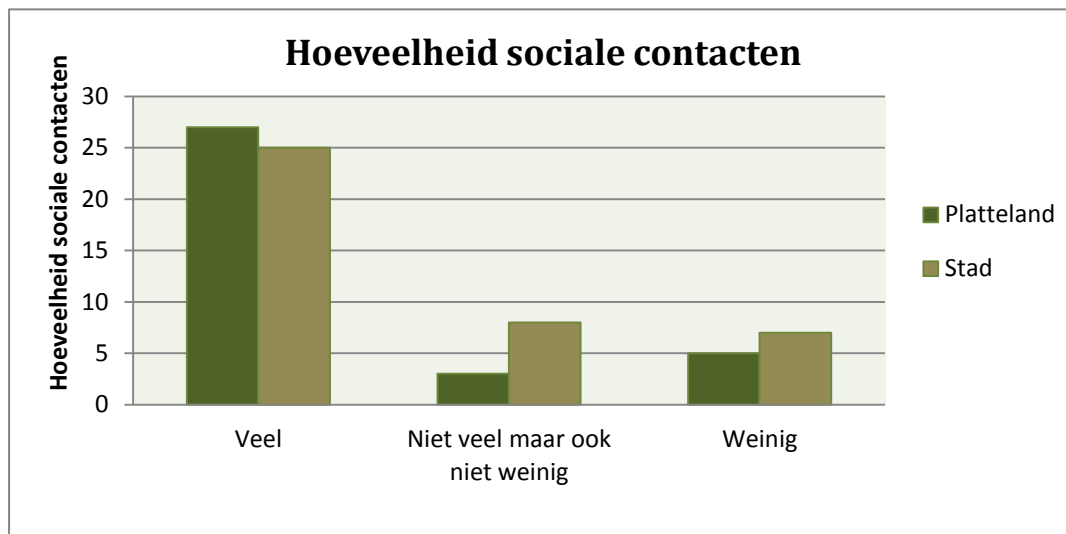
Geconcludeerd kan worden dat door ouderen wonend in de stad en op het platteland evenveel tijd per dag wordt besteed aan sociale contacten. Echter, ouderen op het platteland besteden minder tijd aan online communicatie dan in de stad. Dit is te verklaren uit een combinatie van meerdere factoren. Ten eerste zou het verklaard kunnen worden door de trage internetsnelheid. Ten tweede zou het verklaard kunnen worden doordat ouderen in mindere mate vertrouwen hebben in eigen vaardigheden op het gebied van technologie dan jongeren en daardoor minder snel gebruik zullen maken van technologie (Marquié, 2002). Ten derde zou het verklaard kunnen worden doordat

ouderen op het platteland meer contact maken met sociale contacten in fysieke nabijheid, immers, inwoners van rurale gebieden maken in minder gebruik van online communicatie omdat sociale contacten op het platteland vaak dichterbij wonen dan sociale contacten in de stad (Gilbert et al., 2010).

4.3 De evaluatie van het eigen sociale leven

4.3.1 Hoeveelheid sociale contacten

In de enquête is de respondenten gevraagd aan te geven hoeveel sociale contacten hij/zij heeft. Het onderstaande figuur geeft de door de respondenten gegeven antwoorden weer.

Figuur 5: hoeveelheid sociale contacten per woongebied

Op basis van het bovenstaande figuur valt te verwachten dat er geen verband is tussen woongebied en het aantal sociale contacten dat iemand heeft. De nulhypothese voor de Mann-Whitney toets luidt: er is geen verband tussen het woongebied en de hoeveelheid sociale contacten die iemand heeft.

De uitkomst laat zien dat er inderdaad geen verband is tussen woongebied en de hoeveelheid sociale contacten die iemand heeft. Het merendeel van de respondenten geeft aan veel sociale contacten te hebben. De hoeveelheid contacten die ouderen hebben wijken niet af van de controlegroep.

4.3.2 Internetgebruik en het gevoel van eenzaamheid

In de enquête is respondenten gevraagd aan te geven hoe vaak zij zich gemiddeld eenzaam voelen. De nulhypothese behorende bij de Mann-Whitney toets luidt als volgt: er is geen verband tussen woongebied en het gevoel van eenzaamheid. De nulhypothese bij de Spearman-Rho toets luidt: er is per gebied geen verband tussen het eenzaamheidsgevoel en de leeftijd van de respondent.

De uitkomst laat zien dat er geen verband is tussen het woongebied en het gevoel van eenzaamheid dat iemand heeft. Bijna 50% van de respondenten geeft aan zich nooit eenzaam te voelen. Een aantal respondenten voelen zich soms eenzaam en een aantal voelen zich regelmatig eenzaam. Echter, niemand voelt zich vaak eenzaam of altijd eenzaam. Onverwacht is dat de uitkomst van de Spearman-Rho toets laat zien dat er geen verschil is in eenzaamheidsgevoel onder ouderen ten opzichte van de controlegroep. Daarmee kan worden gezegd dat zowel 55 en 55+ als 55- zich over

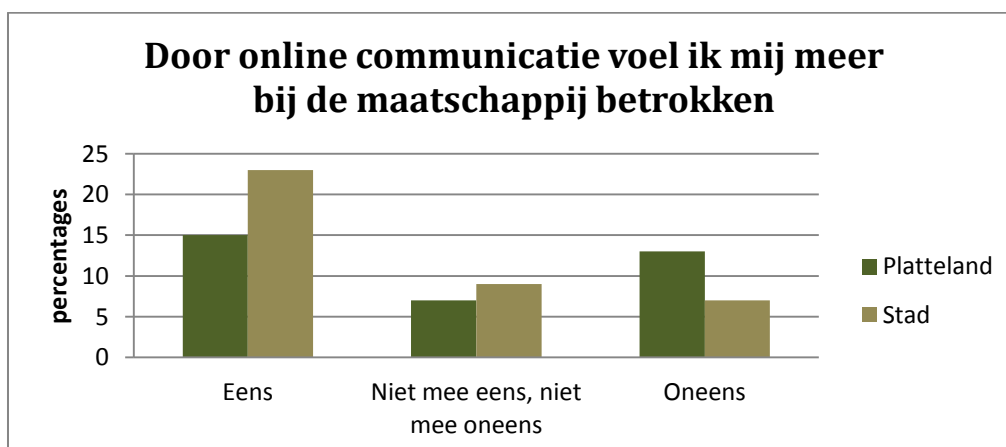
het algemeen niet eenzaam voelen. Tegenstellend, blijkt uit theorie dat ouderen een vergroot risico hebben op eenzaamheidsgevoelens door levensgebeurtenissen die te maken hebben met ouder worden (Van den Berg et al., 2015). Een verklaring voor het feit dat ouderen aangeven zich niet eenzaam voelen, kan worden gevonden in het voorgaande resultaat, waaruit blijkt dat ouderen aangeven veel sociale contacten te hebben. Hoe meer sociale contacten een individu heeft, hoe minder eenzaam een individu zich zal voelen (Weijs – Pereé et al., 2015).

Vervolgens is respondenten gevraagd of online communicatie het gevoel van eenzaamheid verminderd. De nulhypothese bij de Mann-Whitney toets luidt: er is geen verband tussen woongebied en het idee dat internetgebruik het gevoel van eenzaamheid verminderd. Daaropvolgend is een Spearman-Rho toets uitgevoerd waaruit blijkt dat er per woongebied geen verschil is tussen het gegeven antwoord door ouderen ten opzichte van de controlegroep.

Op basis van de Mann-Whitney kan de nulhypothese niet worden verworpen. Er is daarmee geen verband tussen woongebied en het idee dat online communicatie het gevoel van eenzaamheid verminderd. Het grootste aantal van de respondenten (63%) geeft aan dat online communicatie het gevoel van eenzaamheid niet verminderd. Dit resultaat sluit niet aan bij de bevinding van Burke (2010), waarin wordt gesteld dat online communicatie het eenzaamheidsgevoel onder ouderen vermindert. Geconcludeerd kan worden dat andere factoren belangrijker zijn in het verminderen van eenzaamheid dan het gebruik van online communicatie. Welke factoren dit zijn, komt in dit onderzoek niet aan de orde.

4.3.3 Internetgebruik en sociale betrokkenheid

Allerlaats is respondenten gevraagd of online communicatie ervoor zorgt dat zij zich meer betrokken voelen bij de maatschappij. De nulhypothese voor de Mann-Whitney toets luidt: er is geen verband tussen woongebied en het gevoel door online communicatie meer betrokken te zijn bij de maatschappij. De uitgevoerde Mann-Whitney toets laat zien dat de nulhypothese niet kan worden verworpen. Hiermee kan geconcludeerd worden dat er geen verband is tussen woongebied en het gevoel dat de respondent zich door gebruik te maken van het internet meer betrokken voelt bij de maatschappij. Er blijkt na uitvoeren van de Spearman-Rho toets ook geen verband te zijn per woongebied tussen de leeftijd van de respondent en het gevoel dat online communicatie de respondent meer bij de maatschappij betreft.

Figuur 1: online communicatie en maatschappelijke betrokkenheid

Op de bovenstaande figuur is te zien dat ouderen zich door online communicatie meer betrokken voelen bij de maatschappij. Voor ouderen wonend op het platteland geldt dit in mindere mate dan voor ouderen wonend in de stad. Dit valt te verklaren uit het feit dat ouderen wonend op het platteland aangeven zich beperkt te voelen in het betrokken blijven bij de maatschappij door de trage snelheid van het internet. Verbetering van de snelheid van het internet in plattelandsgebieden is gewenst om ervoor te zorgen dat ouderen die in deze plattelandsgebieden wonen zich door online communicatie net zo betrokken kunnen blijven voelen bij de maatschappij als dat inwoners van de stad zich voelen. Allerslaats kan worden geconcludeerd dat het resultaat van deze toets de bevindingen van Hage (2015) bevestigd, waarin wordt geconcludeerd dat online communicatie een positieve bijdrage levert aan het gevoel van sociale inclusie.

5. Conclusie

In dit onderzoek is getracht inzicht te krijgen in het effect dat internetgebruik heeft op het gevoel van sociale inclusie onder ouderen en wat de invloed van de snelheid van het internet hierop is. Met behulp van vier deelvragen en de daarbij behorende hypothesen, is het mogelijk de volgende conclusies te trekken:

Ouderen wonend op het platteland ervaren de snelheid van het internet over het algemeen als traag en zeer traag. Deze ouderen geven aan zich door de trage internetsnelheid beperkt te voelen in het betrokken blijven bij de maatschappij; zij hebben het gevoel in mindere mate op de hoogte te zijn van wat gaande is in de maatschappij. Deze uitkomst bevestigen de vermoedens van Townsend et al., (2012), waarin wordt beschreven dat plattelandsgebieden door een trage internetsnelheid de kans hebben sociaal achter te blijven.

Zowel op het platteland als in de stad wordt gemiddeld evenveel tijd besteed aan sociale contacten. Echter, ouderen wonend op het platteland besteden minder tijd aan online communicatie dan jongeren. Dat jongeren meer tijd besteden aan het internet bleek ook al uit het onderzoek van Kraut et al., 1999, in Agarwal et al., (2005). Daarnaast komen deze bevindingen overeen met de bevindingen van Gilbert et al., (2010), waaruit blijkt dat ouderen wonend op het platteland in mindere mate gebruik maken van online communicatie, vanwege het in fysieke nabijheid wonen van sociale contacten.

Ondanks het feit dat ouderen wonend op het platteland het gevoel hebben door de internetsnelheid beperkt te worden in het betrokken blijven bij de maatschappij, voelen zij zich niet eenzaam. Een verklaring hiervoor is te vinden in het feit dat deze ouderen aangeven veel sociale contacten te hebben. Hoe meer sociale contacten een individu heeft, hoe minder eenzaam een individu zich voelt (Weijs – Pereé et al., 2015). Volgens Burke (2010) vermindert online communicatie het gevoel van eenzaamheid onder ouderen. Deze bevinding kan door dit onderzoek niet bevestigd worden; de meeste ouderen geven aan dat online communicatie geen invloed heeft op het verminderen van het gevoel van eenzaamheid. Online communicatie zorgt er wel voor dat ouderen zich meer betrokken voelen bij de maatschappij. Hiermee sluit dit onderzoek aan op het onderzoek van Hage (2015). Toevoegend geldt dat ouderen wonend op het platteland minder positieve effecten van online communicatie op het gevoel van sociale betrokkenheid ondervinden dan in de stad.

Al met al zorgt internetgebruik ervoor dat ouderen zich meer bij de maatschappij betrokken voelen. Het verminderen van eenzaamheid door internetgebruik kan door dit onderzoek niet bewezen worden. In plattelandsgebieden waar de internetsnelheid traag is, voelen ouderen zich door deze trage internetsnelheid beperkt in het betrokken blijven bij de maatschappij. Het investeren in sneller internet is noodzakelijk om te zorgen dat ouderen bij de maatschappij betrokken kunnen blijven. Immers, het gevoel van sociale inclusie levert een positieve bijdrage aan de mentale en fysieke gezondheid van ouderen (Cornwell, 2009).

6. Discussie en aanbeveling

Bij de resultaten van het onderzoek is een kanttekening te plaatsen. Binnen het onderzoek is geen rekening gehouden met de eventuele invloed van burgerlijke staat op het gevoel van eenzaamheid. Binnen het databestand heeft ruim 71% van de respondenten een partner. Het onderzoek van Van den Berg et al., (2015) wees op het belang van frequent contact met sociale contacten. Wanneer een individu een partner heeft, zal wellicht de frequentie van sociaal contact toenemen. Voor vervolgonderzoek is kwalitatief onderzoek aan te raden. Hierbij kan rekening gehouden worden met de burgerlijke staat van de respondenten. Toevoegend kan met behulp van kwalitatief onderzoek beter rekening gehouden worden met de life course van de respondent. Daarnaast kan een kwalitatief onderzoek tezamen met literatuuronderzoek achterhalen welke factoren een rol spelen in de invloed op het gevoel van eenzaamheid. Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat online communicatie nauwelijks een rol speelt in het verminderen van het gevoel van eenzaamheid.

In dit onderzoek zijn de onderzoekslocaties op basis van internetsnelheid bepaald. Vervolgens zijn binnen de onderzochte dorpen en steden de respondenten willekeurig gekozen. Per toeval bleek geen van de respondenten geen gebruik te maken van het internet. Voor vervolgonderzoek zou een vergelijk gemaakt kunnen worden tussen het gevoel van sociale inclusie en de invloed van internetgebruik daarop bij individuen die wel gebruik maken van het internet en individuen die geen gebruik maken van het internet.

Literatuurlijst

- Agarwal, R., Animesh. A & Prasad, K. (2005). Social interactions and the 'digital divide': Explaining regional variations in internet use. University of Maryland, 1 – 13.
- Barnard, Y., Bradley, M.D., Hodgson, F & Lloyd, A.D. (2013). Learning to use new technologies by older adults: perceived difficulties, experimentation behaviour and usability. *Computers in human behavior*, 29, 1719 – 1723.
- Broese van Groenou, M.I., Van Tilburg, T.G., & De Jong Gierveld, J. (1999). Eenzaamheid bij ouderen en kenmerken van de omgeving. *Mens en Maatschappij*, (74), 235 – 249.
- Burke, M., Marlow, C., and Lento, T. (2010). Social Network Activity and Social Well-Being. *Proc. CHI 2010*, New York: ACM Press.
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society*. Tweede editie. West-Sussex: Wiley-Blackwell.
- Clayton, J & Macdonald, S.J. (2012). The limits of technology: social class, occupation and digital inclusion in the city of Sunderland, England. *Information, Communication and society*, (16)6, 945 – 966.
- Clifford, N., French, S. & Valentine, G. (2010). *Key Methods in Geography*. Second edition. London: Sage.
- Clifford, N., French, S. & Valentine, G. (2013). *Key Methods in Geography*. Los Angeles: Sage.
- Cornwell, E.Y. & Waite, L.T. (2009). Social disconnectedness, perceived isolation, and health among older adults. *Journal of Health and Social Behavior*, 50(1), 31 – 48.
- De Jong – Gierveld, J. & Van Tilburg, T. (2010). The De Jong Gierveld short scales for emotional and social loneliness: tested on data from 7 countries in the UN generations and gender surveys. *European Journal of Ageing*, 7, 121 – 130.
- Gilbert E, Karahalios, K. & Sandvig, C. (2010). The network in the garden: Designing social media for rural life. *American Behavioral Scientist*, 53(9), 1367–1388.
- Hage, E. (2015). *How can online communication enhance older adults' social connectivity?* Groningen: University of Groningen.
- Marquié, L., Jourdan – Boddaert, L & Huet, N. (2010). Do older adults underestimate their actual computer knowledge? *Behaviour & Information Technology*, (21)4, 276 – 279.
- Mitzner, T. L., Boron, J.B, Tracy L., Fausset, C.B., Adams, A.E., Charness, N.C., Czaja, S.J., Dijkstra, K., Fiska, A.D., Rogers, W.A. & Sharitf, J. (2010). Older adults talk technology: technology usage and attitudes. *Computers in human behavior*, (26), 1712 – 1719.
- Salemink, K. & Strijker, D. (2012). Breedband op het platteland. *Rapportage voor Woon- en Leefbaarheidsbasisplan Oost-Groningen*, Groningen: Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen: Rijksuniversiteit Groningen.

Townsend, L., Sathaseelan, A., Fairhurst, G. & Wallace, C. (2012). Enhanced broadband access as a solution to the social and economic problems of the rural digital divide. *Local Economy*.

Van den Berg, P., Kemperman, A., De Kleijn, B. & Borgers, A. (2015). Ageing and loneliness: The role of mobility and the built environment, *Travel Behaviour and Society*, 1 – 7.

Weijs-Perrée, M., Van den Berg, P., Arentz, T. & Kemperman, A. (2015). Factors influencing social satisfaction and loneliness: a path analysis. *Journal of Transport Geography*, 45, 24 -31.

Bijlage

Enquête onderzoek

Korte inleiding

De enquête die voor u ligt is onderdeel van een afstudeerproject van de Rijksuniversiteit in Groningen. Het onderzoek richt zich op het gevoel van eenzaamheid en de rol die internetgebruik daarin speelt. Door deze enquête in te vullen helpt u met het onderzoek. Het invullen van de enquête zal ongeveer 5 minuten duren. Alle verzamelde informatie zal confidentieel blijven.

Kruis het antwoord aan dat op u van toepassing is. Bij iedere vraag kan maar 1 antwoord aangekruist worden.

1) Maakt u gebruik van het internet/wifi?

- Ja
- Nee (ga verder naar vraag 10)

2) Hoeveel uur besteedt u gemiddeld *per dag* aan het onderhouden en leggen van sociale contacten?

.....

3) Hoeveel uur besteedt u gemiddeld *per dag* aan online communicatie?

Online communicatie: het gebruik maken van het internet/wifi om sociale contacten te onderhouden of te leggen.

.....

4) Hoe ervaart u de snelheid van uw internetverbinding?

- Zeer traag
- Traag
- Niet traag, maar ook niet snel
- Snel
- Zeer snel

De enquête gaat verder op de volgende pagina

5) In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling: De internetsnelheid beperkt mij in het online communiceren

- Helemaal mee oneens
- Een beetje mee oneens
- Niet mee eens, niet mee oneens
- Een beetje mee eens
- Helemaal mee eens

6) In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling: de internetsnelheid beperkt mij in het betrokken blijven bij de maatschappij (websites openen, filmpjes en video's bekijken, bestanden downloaden)

- Helemaal mee oneens
- Een beetje mee oneens
- Niet mee eens, niet mee oneens
- Een beetje mee eens
- Helemaal mee eens

7) In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling: ik heb veel sociale contacten

- Helemaal mee oneens
- Een beetje mee oneens
- Niet mee eens, niet mee oneens
- Een beetje mee eens
- Helemaal mee eens

8) In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling: Ik voel mij door gebruik te maken van online communicatie minder eenzaam

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens, niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

De enquête gaat verder op de volgende pagina

9) In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling: Ik voel mij door gebruik te maken van online communicatie meer bij de maatschappij betrokken

- Helemaal mee oneens
- Mee oneens
- Niet mee eens, niet mee oneens
- Mee eens
- Helemaal mee eens

10) In welke mate voelt u zich eenzaam?

- Nooit
- Soms
- Regelmatig
- Vaak
- Altijd

11) Wat is uw geboortjaar?

.....

12) Wat is uw burgerlijke staat?

- Gehuwd
- Ongehuwd
- In een relatie
- Weduwe/weduwnaar

13) Wat is uw postcode?

.....

Einde enquête. Bedankt voor het invullen van de enquête.